

V Mariboru je bil 17. in 18. novembra 1978 v okviru meseca knjige republiški posvet o stripu. Priredili so ga revija *Otrok* in knjiga ter odbor za knjigo pri Zvezi kulturnih organizacij občine Maribor v sodelovanju z Zvezo kulturnih organizacij Slovenije ter uredništvom tiska za mladino in razvedrilo pri ČGP Delo.

Strip je najbolj razširjeno berilo prav med otroki in mladostniki, zato je naša revija v skladu s svojo naravnostjo spodbudila razpravo o tem področju množične kulture. Posvet je pokazal, da se ob stripu odpirajo mnoga aktualna vprašanja, ki terjajo utemeljene odgovore.

V tej številki objavljamo vse referate s posveta ter vabimo k nadaljnji poglobljeni in celoviti obravnavi stripa in še zlasti njegovega vpliva na bralce različnih starostnih stopenj.

Ciril Gale

Ljubljana

STRIP — OPREDELITEV POJMA

Kaj je strip?

V Verbinčevem *Slovarju tujk* najdemo naslednjo razlago: strip-a *m* [angl. *strip* črta, trak, pas] risana, navadno pustolovska zgodba s kratkim besedilom, zlasti kot priloga v časopisu (komični strip).¹

Nekoliko drugačno definicijo stripa pa najdemo v *Priročnem leksikonu* Slovenskega knjižnega zavoda: STRIP (angl.), publikacija s slikami, pod ka-

¹ France Verbinc: *Slovar tujk*, Ljubljana, Cankarjeva založba 1974. Str. 680.

terimi ali v katerih je besedilo. Navadno manj vredna literatura, ki zajema snov iz detektivskega, indijanskega, kovbojskega in fantastičnega življenja.²

Obstoji še vrsta različnih definicij stripa, vendar naj nam bosta za začetek dovolj ti dve opredelitvi pojma. Medtem ko Verbinc razlaga sam pojem stripa kot tujko, nam opredelitev stripa v *Priročnem leksikonu* da misliti. Opozoriti bi želeli predvsem na naslednji del opredelitve: »... publikacija s slikami, pod katerimi ali v katerih je besedilo«. Če sprejmemo to opredelitev, potem si ne moremo kaj, da ne bi med stripe uvrščali tudi slikanice, kajti le-te so publikacije s slikami, pod katerimi je besedilo. Ne trdimo, da sta slikanica in strip sinonima, postavljamo le vprašanje tistim, ki vztrajno trdijo, da je slikanica nekaj povsem drugega kot strip. Torej: je slikanica le vrsta stripa? Po opredelitvi iz *Priročnega leksikona* bi to lahko bila.

Slikanica se od stripa loči predvsem po tem, da je besedilo pod slikami in ne v njih. Mnogi menijo, da med slikanicami in stripi ni razlike, da so slikanice le vrsta stripa.³ Mnenja o tem so deljena, vendar je dejstvo, da vsi, ki proučujejo zgodovino stripa, uvrščajo slikanice med stripe. Za primer naj navedemo, da je prvi strip H. R. Fosterja *Tarzan of the Apes* slikanica.

Zanimivo je primerjati slikanice in stripe, ker je očitno, da gre za različne tehnike pripovedovanja: slikanica ima drug značaj. Oblaček, grafično prikazani šumi, različno velike črke, vprašaji in klicaji so pomemben element stripske pripovedi, saj risba z njimi dobi novo kvaliteto, kadri so drugače izbrani in so bolj dinamični. Ilustracije akademskega slikarja Štefana Planinca za strip *Samotna kmetija*, ki ga je risal za serijo *Zvitorepčevi romani v stripu*, so za strip premalo dinamične. Vsaka slika zase je slikarsko brezhibna, vendar prave dinamike ni. Pravzaprav izžarevajo slikanice neke vrste lirična razpoloženja, strip pa mora s sliko povedati skoraj vse, saj nima na voljo celega stolpca besedila pod sliko, ki bi opisal dogajanje na risbi. Pri stripu je risba pomembnejša, ker je besedilo v neki meri le dopolnilo k sliki.⁴ Seveda tega ne smemo jemati absolutno, ker je strip oblika pripovedne književnosti.

Slikanica je bliže prozi — literaturi v tem smislu, da je slika funkcija ilustracije, popestritve besedila — slika naj bralcu (otroku) približa vsebino, ki je napisana.⁵ Strip je bolj neposreden in dinamičen od slikanice — slika naj pove še več kot besedilo, besedilo in slika sta še tesneje povezana in bolj enotna kot besedilo in slika v slikanici. Tako slikanica kot strip zahtevata racionalno, jedrnato, kratko izražanje, povezovanje bistvenih dejstev in okoliščin.

Drugi del opredelitve stripa iz omenjenega leksikona, na katerega bi radi opozorili, je tale: »... navadno manj vredna literatura...« Zakaj »navadno«? Mar to pomeni, da dopuščamo možnost, da vsi stripi le niso plaža? Mnogi sociologi in pedagogi so poskušali definirati strip kot sinonim za plažo, vendar so odstopili od tega, ker plaža nastopa tudi v drugačnih oblikah (npr.: kriminalno-znanstveno-fantastični in pustolovski romani brez vsake estetske vrednosti).

² *Priročni leksikon*, Ljubljana, Slovenski knjižni zavod 1955. Str. 681.

³ Slovenski književnik Vlado Firm pravi: »Strip se ne more istovetiti s slikanico, ki je v bistvu nekaj povsem drugega (klasičnega), delo z globokim ozadjem, ki daje širok in blag spekter domišljije bralcu in se mu ne vsiljuje. Temu primerno pa tudi metodično in vzgojno vpliva na malega bralca.« Ivan Antič, sam avtor stripa, pa pravi: »Med stripom in slikanico ni bistvene razlike. Morda se je komu zdela beseda strip grda tujka, pa jo je sklenil nadomestiti z domačo. Kmalu je pojem slikanice začel označevati strip s tekstom pod sliko in ne v oblačkih znotraj slike.«

⁴ Mag. Pavle Zrimšek: *Teorija in praksa novinarstva* (zapiski s predavanj).

⁵ Isti vir

Tudi film, ki je že dolgo priznan kot sedma umetnost, se je moral dolgo boriti za to, da so ga priznali za umetnost. Verjetno je, da je tisti, ki je uporabil termin »navadno«, imel v mislih dejstvo, da je med množico stripov izredno veliko tistega, kar bi lahko označili z »manjvredno literaturo«. S to trditvijo bi se popolnoma strinjali. Med stripi je izredno veliko tistega, kar lahko mirno imenujemo »manjvredno literaturo«.

Beseda »strip« je angleškega izvora in pomeni: trak, pasica, črta. Strip daje vtis črte ali traku, saj so slike razporejene v vodoravni vrsti, tako da je pasica stripa podobna traku. Isto velja tudi za slikanico. To opazimo zlasti pri stripih, ki izhajajo v pasicah, v katerih je več kot pet slik. Take stripe je risal Miki Muster za *Tedensko tribuno*. V vsaki pasici stripa je bilo pet do šest sličic. Tudi slikanice so v *Tedenski tribuni* objavljali v »pasicah«, ki so imele vsaj po tri slike.

Definicijo stripa, ki jo sedaj več ali manj priznajo povsod po svetu, je postavil francoski stripolog Pierre Couperie, glasi pa se takole: »Komični strip (the comic strip) je zgodba (čeprav niti ni nujno, da je zgodba), ki je sestavljena iz slik enega ali več avtorjev (tako eliminiramo film in romane v fotografijah), slike so statične (v nasprotju z animiranim filmom), mnogokratne v nasprotju z risanko in v primerjavi z ilustracijo ali ilustriranim romanom.«⁶

Če primerjamo Couperiejevo opredelitev stripa s tistimi, ki jih najdemo v naših leksikonih (med drugim tudi v *Priročnem leksikonu SKZ*), je bistvena razlika le v tem, da stripolog natančno definira sam pojem, ne zanima pa ga (trenutno), ali je strip umetnost ali ni.

Osnovni element stripa je slika-prizor. To je preprosta risba, ki ima besedilo ali pa tudi ne. Slika je najpogostejše pravokotne oblike, včasih pa ima tudi obliko kvadrata; zelo redko pa imajo slike obliko kroga. Slika je v stripu tisto, kar je v stavku beseda. Sama zase je zaključena celota, vendar pride do pravega izraza šele v povezavi z drugimi slikami (stripa). Slike so razporejene običajno⁷ v vodoravni črti (podobno kot besede v stavku), ki tako potem sestavljajo pasico stripa.

Strip uporablja vsakdanji in simbolični jezik, najpogostejše pa avtorji stripov uporabljajo »oblaček«, brez katerega si že težko predstavljamo strip. V oblaku so besede, ki jih govori lik v stripu. Seveda ni nujno, da so v stripu samo besede, niti ni nujno, da so v »oblaku« besede. Avtorji stripa zelo pogosto uporabljajo najrazličnejše risane simbole, ki nadomeščajo besede ali pa celó cele stavke. Tako žarnica v balončku (oblaku) pomeni, da se je junaku »posvetilo« (domislil se je nečesa). Velik vprašaj pomeni, da je v zadregi, mrtvaška glava s klicajem pomeni hudo jezo ali bes. Tudi velikost in oblika črk imata svoj pomen v stripu. Če so črke velike, pomeni, da je tisto pomembno. Če so črke v oblaku zelo velike, pomeni, da nekdo kriči. Posebna oblika črk lahko pomeni, da nekdo govori z ironičnim prizvokom v glasu.

Seveda sta besedilo in risba v vsakem stripu neločljiva celota. Za razliko od drugih oblik komuniciranja teži strip k jedrnatemu izražanju misli, zato pa so besedila mnogih stripov bebasta in naivna. Kadar sta oba temeljna elementa

⁶ Pierre Couperie: *Definition of the Comic Strip*, Graphis, No 159, Volume 28, Publisher Walter Herdeg the Graphis press, Zürich (Switzerland), str. 8.

⁷ Slike so običajno res razporejene v vodoravni vrsti, vendar ne vedno. Kadar avtor riše pokončne slike, je treba brati strip v drugačnem (pokončnem) vrstnem redu. Za primer: strip *Poročnik Blubery*, Stripoteka, št. 172/73, Forum, Novi Sad 1974, str. 25.

stripa (risba in besedilo) dobra, nastane vrhunska stvaritev (npr.: *Little Nemo in Slumberland*, *Tupko*, itd.).

Stripe lahko uvrstimo predvsem v dve veliki skupini: v prvo sodijo pustolovski, znanstveno-fantastični, kavbojski, detektivski in drugi, ki so risani v realističnem slogu; drugo veliko skupino pa sestavljajo karikaturistični stripi. Stripi prve skupine so risani v realističnem stilu, podrobnosti so vestno izdelane, vsebine pa so napisane tako, da prikažejo dogajanje čim bolj prepričljivo in resnično. Vsi detajli risb so narisani do skrajnosti zvesto po originalih. Če je na primer strip o življenju in smrti desperada z Divjega zahoda, potem bo risar poiskal najrazličnejše dokumente o kaki osebi in jo skušal pokazati tako, kakršna je bila v resnici. Vse mora ustrezati resničnosti. Od fotografije se te risbe ločijo predvsem po poudarjenih obrisih, ki so značilni za strip.

Pravo nasprotje realističnim stripom so karikaturistični. Tu niso več toliko pomembni detajli, gre bolj za idejo, zelo pomembno vlogo igra besedilo.⁸

Tudi liki so risani tako, kot si jih je risar zamislil. V karikaturističnem stilu risarji sicer like karikirajo, vendar se pretežno držijo zakonov anatomije, saj deli telesa proporcionalno ustrezajo drug drugemu kot pri liku, ki je narisana v realističnem stilu.⁹

Meja med karikaturističnimi in realističnimi stripi vse bolj izginja tudi glede izbire snovi. Prej so karikaturistični stripi bolj ali manj res nadomeščali le šale (karikature), zdaj pa obravnavajo že vse teme, ki se jih je lotil realistični strip. Tako najdemo znanstveno-fantastične (npr. *Yoko Tsuno* avtorja Rogerja Leloupa¹⁰, kavbojske (npr. *Plave bluže* avtorjev Raoula Cauvina in Louisa Salveriusa¹¹, *Cocco Bill* avtorja Benita Franca Jacovittija¹², zgodovinske (npr.: *Asterix* avtorjev Uderzoja in Goscinija¹³, detektivske (npr.: *Tom Njuškalo* B. F. Jacovittija¹⁴ itd. Te stripe lahko ločimo od istovrstnih realističnih stripov predvsem po duhovitih dialogih in situacijah, kar pa je seveda odvisno od avtorjev besedil.

Za konec naj spregovorimo še o dolžini stripa. Strip lahko obsega najmanj eno sliko, gornja meja pa je le zaključena cela zgodba, ki lahko vsebuje več epizod.¹⁵ Ena sama slika je lahko zaključena celota kot strip le, če zavzema celo pasico, v kateri pa je navadno več sličic. To se nanaša predvsem na časopisni

⁸ Čeprav ta trditev v največji meri velja, lahko opazimo, da meja med realističnimi in karikaturističnimi stripi vse bolj izginja. Za ilustracijo si lahko ogledamo dva stripa: *Herlocka Sholmesa* našega avtorja Radilovića in *Asterixa* avtorjev Goscinija in Uderzoja. Oba stripa sta risana v karikaturističnem slogu, vendar so predmeti na risbah zveste »kopije« realnosti. Tako so vse kočije, ki jih riše Radilović za *Herlocka Sholmesa*, take, kot so bile v Londonu pred kakimi šestdesetimi leti. Uderzo (risar *Asterixa*) je brez dvoma preštudiral literaturo o Rimljanih, saj so vsi predmeti na risbah njegovega stripa zvesti posnetki originalov. Morda bi lahko rekli, da so predmeti v karikaturističnih stripih nekoliko karikirani, vendar pa ustrezajo resničnosti.

⁹ Tak je *Herlock Sholmes* Julija Radilovića.

¹⁰ *Yoko Tsuno*, Cak-ekstra, br. 4, Slobodna Dalmacija (Split) 1974.

¹¹ *Plave bluže*, Cak-ekstra, br. 8, Slobodna Dalmacija (Split) 1974.

¹² *Cocco Bill*, Plavi vjesnik (Zagreb) 1961, št. 301.

¹³ *Asterix i Ramovamiksovo kazańe*, Stripoteka (Novi Sad) 1974, št. 172/73.

¹⁴ *Tom Njuškalo*, Stripoteka, Novi Sad, Forum 1975, št. 308/09.

¹⁵ Epizoda stripa je zaključena celota, ki je z drugimi epizodami (stripi) povezana z istim glavnim likom. Epizoda navadno vsebuje več tablojev (strani), ki jih sestavlja od 10—12 sličic, zgodba pa je zaključena celota. Veliko število epizod sestavlja stripe: *Flash Gordon*, *Asterix*, *Coco Bill* itd.

kratki strip.¹⁶ Predvsem je to strip-gag, ne pa daljša zgodba. Za primer naj opišemo tako epizodo stripa *Grga Ice Voljevice*, ki je bila objavljena v *Večernjem listu* (Zagreb, 7. VIII. 1975, stran 24). Celo pasico stripa zavzema ena sama risba, na kateri so ljudje, ki opazujejo komet, Grga pa komentira: »...samo da ne bi ugasnil!« Na kometu piše: »Znižanje cen«.

Seveda take epizode niso tako pogoste. Največ je takih, ki jih sestavlja večje število slik.

Drugi ekstrem predstavljajo dolgi stripi, ki so sestavljeni iz več tisoč slik. Najbolj znan strip, katerega vsebina je zajeta v veliko število slik, je *Poročnik Blubery*. Zgodba, ki izhaja v nadaljevanjih v *Stripoteki*, obsega že kar naslednje epizode: »Biser Čihuahue«, »Čovek, koji je vredeo 500 000 dolara«, »Balada za kovčeg« in »Odmetnik«, kar pomeni vsega skupaj več kot 2000 sličic, vendar pa se zgodba še nadaljuje. Te epizode niso povezane med seboj le z glavnimi liki (npr.: poročnik Blubery, Red Nek), temveč so povezane tudi vsebinsko.

ALI JE STRIP UMETNOST?

»Če hočeš uživati v umetnosti, moraš biti zanjo vzgojen.«

(Karl Marx)

»Danes ni več resnih ugovorov, da film ne bi bil umetnost! A vendar mnogi, ki mu sicer ne odrekajo estetske vrednosti, še vedno zatrjujejo, da je tudi industrija!«¹⁷

»Če film, kakor vse druge umetnosti, posreduje misli, je resda sredstvo sporazumevanja, je izraz, je jezik.«¹⁸

»Film je postal umetnost tedaj, ko so se režiserji odločili, da premaknejo kamero med snemanjem istega prizora...«¹⁹

Kaj je vzrok, da strip tako trdovratno razglasa za plažo in mu odrekajo vsako estetsko vrednost? Je mogoče, da strip ni jezik? Ni sredstvo komuniciranja?! Če poznavalec stripa prebere navedene citate iz knjige *Filmski jezik* Marcela Martina, si ne more kaj, da ne bi filma primerjal s stripom. Če je film postal umetnost takrat, ko so se režiserji odločili, da bodo med snemanjem istega prizora premaknili kamero, zakaj potem strip ne bi bil umetnost, saj so risarji stripov²⁰ svojo »kamero« že pred desetletji premaknili?! Nekateri avtorji stripa (risarji) so pravi mojstri kadriranja in montaže, med katerimi sta tudi odlični Jean Giraud (*Poročnik Blubery*) in pa naš Andrija Maurovič (*Sedma žrtva*, *Ljubavnica s Marsa*).

Sicer pa je vprašanje o tem, ali je strip plaža ali ni, zelo kompleksno. Načeloma strip, kot katerakoli druga vrsta človekovega komuniciranja, a priori ne more biti plaža, vendar to lahko postane. Mogoče je ta trditev nastala zato,

¹⁶ O tem več v: Branko Belan: *Što, kako i kome govori strip*, Kultura (Beograd) 1975, br. 28.

¹⁷ Marcel Martin: *Filmski jezik*, Ljubljana, Državna založba Slovenije 1975. Str. 5.

¹⁸ Isti vir, stran 8.

¹⁹ Isti vir, stran 18.

²⁰ Tu seveda mislimo avtorje dobrih stripov!

ker nekateri strip zlorablja in je med množico stripov res veliko takih, ki bi jih lahko razglasili za plažo in jim odrekli kakršnokoli estetsko vrednost! Strip je lahko umetnost, saj ima vse tiste sestavine, ki so značilne za umetniško delo. Strip je deveta umetnost, ki ima svoje zakonitosti kot na primer sedma umetnost. Zaradi slabih filmov še ne moremo trditi, da v filmu ni mogoče ustvariti umetniških dosežkov. Seveda se jezik stripa v določeni meri razlikuje od filma kot od slikarstva in besedne umetnosti. Zato tudi je DEVETA umetnost.

»Resnemu kritiku se ne more zgoditi, da bi ocenil roman že po nekaj prebranih straneh ali pa dramo le na podlagi nekaj prizorov. Toda, prav to je praksa pri ocenjevanju stripa.«²¹ Ranko Munitić v svoji študiji *Strip — deveta umetnost?* piše: »Strip je nedvomno najbolj množična skrivnost dvajsetega stoletja: strip je fenomen, do katerega, da tako rečemo, vsak civiliziran človek zavzame določeno stališče, ne glede na to, ali je racionalno definirano ali instinktivno. Hkrati ima komaj desetina tistih, ki se opredelijo za neko stališče do stripa, argumente, ki so vredni pozornosti — ne oziraje se na to, ali gre za afirmativen ali negativen karakter argumentacije.«²²

Če je strip deveta umetnost, potem to pomeni, da ga je treba ocenjevati na podlagi njegovih lastnih pravil in meril, ne pa v njem iskati estetske vrednosti drugih umetnosti. Strip ni izpeljana, ampak izvirna umetniška zvrst. Sleherni strip je mogoče ocenjevati kot književno vrednost, vendar to ne pomeni, da bi ga morali ocenjevati samo po literarnih merilih, kajti strip ni le književna zvrst, ampak je tudi grafična umetnost.

Že citati iz knjige Marcela Martina *Filmski jezik* kažejo, da skušamo strip primerjati s filmom. To pa zato, ker se je strip filmu približal bolj kot katerikoli drugi umetnosti. Vpliv filma na strip je velik,²³ o tem ni dvoma, vendar so tudi številni povratni vplivi, sicer pa je povezanost obeh pripeljala do nastanka risanega filma.

Jasno je, da je film industrija. Tudi strip je industrija, vendar to ne pomeni, da ni hkrati tudi umetnost. Znano je, da iz kvantitete izhaja kvaliteta in ne narobe. Poleg tega se lahko vprašamo: kaj pa danes še ni industrija?! Kje se neha umetnost in se začne industrija?

V Združenih državah Amerike že od leta 1946 vsako leto podelijo kipec »Reuben« najznamenitejšemu ameriškemu risarju stripov, ki ga izberejo s tajnim glasovanjem vseh članov Združenja risarjev (National Cartoonist Society). Kipec je dobil ime po prvem predsedniku Združenja Reubenu Goldbergu. »Reuben« pomeni v svetu stripa to, kar je v svetu sedme umetnosti »Oscar«. Dosedaj je le dvema avtorjema uspelo, da sta dobila »Reuben« dvakrat: Charlesu M. Schulzu (za strip *The Peanuts* — leta 1955 in leta 1964) in pa Miltonu Caniffu (za strip *Steve Canyon* — leta 1964 in leta 1971).

Film je jezik; prav tako je to strip. »Osnovni element jezika-stripa je prizor-polje: preprosta risba (z besedilom ali brez), najpogosteje pravokotne ali kvadratne oblike, ki je hkrati ločena in pristno povezana z drugimi, podobno

²¹ Moris Horn: *Grrr! Fijuuu! Tras! Ili: Kako da zavolite strip, a da ne izgubite ugled.* Pegaz (Beograd) 1975, št. 1—2, str. 6.

²² Ranko Munitić: *Strip — deveta umetnost?! Kultura* (Beograd) 1975, br. 28, str. 11.

²³ Glej: Vera Horvat Pintarić: *Autorski strip zagrebačke škole*, Kultura (Beograd) 1975, br. 8, str. 129—173.

koč besede v stavku.«²⁴ To je le osnovni element stripa, zato bi bilo nespametno ocenjevati strip le na podlagi ene slike ali pasice stripa.

Dobri avtorji stripa trdijo, da je strip umetnost, vendar ne, da je a priori umetnost!

Tudi definicija plaže je izredno zapletena zadeva. Plaža je v največji meri antiteza umetnosti in je spričo tega vedno definirana na podlagi relativno jasnega pojma umetnosti. Tudi med tistim, kar označujemo kot »običajno« umetnost ali literaturo, je dovolj plaže. To, kaj bo kdo razglasil za plažo in kaj za »pravo« umetnost, je odvisno od zelo široke pahljače faktorjev.

Kaj kdo imenuje umetnost in česa ne, je odvisno tudi od subjektivne predstave o umetnosti. Vredne premisleka so opredelitve umetnosti preminulega slovenskega gledališkega, filmskega in televizijskega igralca Staneta Severja, ki je v intervjuju za revijo *Elle-Ona* rekel: »Resnična umetnost je neposredno reagiranje na vse dogodke, ki zadevajo človeka na poti med rojstvom in smrtjo. In sicer živo reagiranje, najbolj senzibilno reagiranje človeka, ki mu pravijo zaradi tega tudi umetnik.«²⁵

V tem pogovoru je na vprašanje »Mora biti umetnost, tako kot ste jo opredelili, razumljiva čim več ljudem?« odgovoril: »Mislim, da jo morajo razumeti vsi. Nisem prijatelj ločitve v nižjo in višjo vrsto umetnosti. Mislim, da je umetnost enako sprejemljiva za vse ljudi.«²⁶ In nadalje: »Ne razlikujem klasične in moderne umetnosti, je le umetnost.«²⁷

Zusammenfassung

Im Zusammenhang mit den Comics bestehen sehr verschiedene Auffassungen und unbereinigte Begriffe. Sehr oft trifft man pauschal abweisende Definitionen dieses Phänomens der Massenkultur. Der Autor analysiert die Grundelemente der Comics, wie zum Beispiel die Bild-Szene und die Sprache in den Comics; er definiert die Comics nach ihrer Beziehung zwischen dem Bild und dem Wortlaut, nach dem Inhalt und der Stoffwahl u. ä. Die Comics sind die neunte Kunst und man muss sie aufgrund ihrer eigenen Regeln und Maßstäbe bewerten und nicht in ihnen ästhetische Werte anderer Künste suchen. Die Comics sind zweifellos ebenso wie der Film eine Industrie, aber so wie in der Filmindustrie kann man auch in der Comicsproduktion Werke von künstlerischem Wert finden.

²⁴ Moris Horn: *Grrr! Fijuuu! ... Pegaz* (Beograd) 1975, br. 1—2, str. 6.

²⁵ Vesna Marinčič: *Ugajati moram takoj, ker nimam časa za odlašanje*, *Elle-Ona* (Ljubljana) 1970, št. 40, str. 38.

²⁶ Isti vir, prav tam.

²⁷ Isti vir, prav tam.